

DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ 1995 RAPORU : FARKLARIN KAPATILMASI

Osman Günay¹

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün, "The World Health Report 1995-Bridging the gaps" adlı raporunda, genellikle 1993 yılı verilerine dayanılarak, dünyadaki önemli sağlık sorunları, bu sorunların gelişmiş, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerdeki boyutları ve önümüzdeki yıllarda beklenen gelişmeler incelenmiştir. Raporda üzerinde durulan başlıca hususlar aşağıda özetlenmiştir.

Dünyada ölümlerin ve hastalıkların en önemli nedeni fakirliktir. Bugün dünyada birçok insan hayatı boyunca fakirlik ve eşitsizlik gibi iki gölgenin tabiki ve etkisi altındadır.

1993 yılı verilerine göre, en az gelişmiş ülkelerde, doğumda beklenen yaşam süresi 43 yıldır. Bu süre gelişmiş ülkelerde ise 78 yıla ulaşmıştır. Yani gelişmiş ve zengin ülkelerdeki bir kişi, fakir ve geri kalmış ülkelerdeki bir kişiye göre yaklaşık iki kat daha uzun yaşamaktadır. Dünyadaki beş ülkede 2000 yılına kadar doğumda beklenen yaşam süresinin daha da düşmesi beklenmektedir. Diğer ülkelerde ise bu süre uzayacaktır. En zengin ülkelerde bu süre 2000 yılında 79 yıla ulaşırken, en fakir ülkelerde 42 yıla gerileyecektir. İki bin yılında en az 45 ülkede doğumda beklenen yaşam süresinin 60 yılın altında olması beklenmektedir.

2000 yılına kadar;

- Poliomyelit ve gine kurdu (Guinea worm) hastalığının tamamen yok edilmesi, yeni lepra vakasının görülmemesi, neonatal tetanoz ve kızamığa bağlı ölüm olmaması,
- 5 yaş altı ölüm hızının binde 70'in altına indirilmesi,
- Dünyanın her yerinde doğumda beklenen yaşam süresinin en az 60 yıla çıkarılması,

- Maternal ölümlerin yarıyarıya azaltılması,
- Sıtmaya bağlı ölümlerin, etkilenen ülkelerin en az %75'inde yarıyarıya azaltılması,
- Yeni hepatit B taşıyıcılarının %80 oranında azaltılması,
- 65 yaşın altındakilerde kalp hastalıklarına bağlı ölümlerin %15 oranında azaltılması,
- 5 yaşın altındakilerde malnutrisyon oranının %50 azaltılması, vitamin A ve iyot yetersizliğinin elimine edilmesi,
- Doğurganlık çağındaki kadınlarda demir yetersizliği anemisinin üçte bir oranında azaltılması amaçlanmaktadır.

Çocuk Sağlığı

Dünyada her yıl 5 yaşın altında 12.2 milyon çocuk ölmektedir. Bu sayı Norveç ve İsveç'in toplam nüfusuna eşittir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki bebek ve çocuk ölüm ihtimalleri arasındaki farklılık sağlıkta eşitsizliğin en çarpıcı örnekleridir. Beş yaş altı ölüm hızı dünya genelinde 1993 yılında binde 87 dolayında idi. Bu değer gelişmiş ülkelerde sadece binde 6 iken, 16 az gelişmiş ülkede binde 200'ün üzerinde, 1 ülkede ise binde 320'dir.

Bebek ölüm hızı dünya ülkelerinde binde 4.8 ile binde 161 arasında değişmektedir, yani iki uç arasında 33 kat farklılık mevcuttur. Bebek ölüm hızı açısından 1960-1993 döneminde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark %50 azalmış, fakat gelişmekte olan ülkelerle en az gelişmiş ülkeler arasındaki fark daha da açılmıştır.

Dünya'da 5 yaş altındaki çocukların %30'u düşük kiloludur. Gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların %43 kadarı yaşına göre kısa boyludur. Mikro besin elementleri malnutrisyonu en az 2 milyar insanı etkilemektedir. Yüzünsekiz ülkede iyot yetersizliği sorunu vardır ve bu sorun her yıl 30 bin ölü

*Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi 38039 KAYSERİ/
Halk Sağlığı. Prof.Dr.1.*

doğuma ve 120 bin geri zekalı, sağır dilsiz veya felçli bebek doğumuna neden olmaktadır.

1993 yılı verilerine göre, 5 yaş altında 2.4 milyon çocuk aşı ile önlenabilir hastalıklardan ölmektedir. Bu sayı 1985 yılına göre 1.3 milyon daha az olmakla beraber yine de büyük boyutlardadır. Bazı ülkelerde ulaşılan bağışıklık düzeylerinin sabit kaldığı veya gerilediği yönünde endişe verici işaretler mevcuttur.

Gelişmekte olan ülkelerde her yıl 4 milyondan fazla çocuk (8 saniyede 1 çocuk) pnömoni nedeniyle ve 3 milyon çocuk (10 saniyede 1 çocuk) ishali hastalıklar nedeniyle ölmektedir. Dünya genelinde her yıl 1.8 milyar dolayında ishal atağı görüldüğü tahmin edilmektedir.

Okul Çocuklarının ve Gençlerin Sağlığı

Dünya nüfusunun %40'ı kadarı (2.3 milyar) 20 yaşın altındadır. Birçok ülkede sağlık örgütleri gençlerin ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır. Eğitimin sağlık ve duyarlı cinsel davranışlar üzerinde önemli etkileri vardır. Denilebilir ki; kara tahta ve tebeşir sağlık alanında antibiyotikler ve kontraseptifler kadar etkilidir.

Cinsel temasla bulaşan hastalıklar genel olarak 20-24 yaş grubunda en sık görülmektedir. Bu grubu 15-19 ve 25-29 yaş grubu izlemektedir. Bu hastalıkların en fazla görüldüğü yaş genel olarak kızlarda erkeklerden biraz daha küçüktür. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda yeni HIV enfeksiyonu vakalarının 2/3'ü 15-24 yaş grubundadır.

Son tahminlere göre, dünyada 100 milyon kadar sokak çocuğu vardır. Bu çocuklar malnutrisyon, enfeksiyonlar, cinsel temasla bulaşan hastalıklar, cinayet ve cinsel suistimal gibi konularda risk altındadır.

Yetişkinlerin Sağlığı

Dünyada 1993 yılında toplam 51 milyon kişi ölmüştür. Bu ölümlerin %75'i yetişkindir. Tüm ölümlerin 39 milyonu gelişmekte olan ülkelerde, 12 milyonu ise gelişmiş ülkelerde olmuştur. Tüberküloz ve akut solunum yolu enfeksiyonu

bulaşıcı hastalıklar, maternal, perinatal ve neonatal durumlar 20 milyon ölüme (tüm ölümlerin %40'ı kadarı) neden olmuştur. Bu gruptaki ölümlerin %99'u gelişmekte olan ülkelerdedir. Kanseller ve kalp hastalıkları gibi kronik hastalıklar 19 milyon ölüme (tüm ölümlerin %36'sı) neden olmuştur. Bu ölümlerin büyük çoğunluğu yetişkinlere aittir. Kazalar ve cinayet gibi harici nedenler 4 milyon ölüme (Tüm ölümlerin %8'i) yol açmıştır. Bu nedenlerle ölümler gelişmekte olan ülkelere göre 4 kat fazladır. Ölümlerin %16'ı kadarı ise diğer ve bilinmeyen nedenlere bağlıdır. Ayrıca 508 bin anne ölümü görülmüştür.

Dünyada 3 milyon kişi tüberküloz, 2 milyon kişi sıtma ve en az 1 milyon kişi hepatit B nedeniyle ölmüştür. Tüberküloz tek başına tüm ölümlerin %5'inden sorumludur. 1995 yılında dünyada 8.8 milyon yeni tüberküloz vakasının ortaya çıkması beklenmektedir. AIDS ve tüberkülozun birlikteliği ölümleri kat kat artırmaktadır. Önümüzdeki 10 yılda Asya'da tüberküloz ve AIDS'in Singapur, Beijing, Yokohama ve Tokyo'nun toplam nüfusundan daha fazla insanı öldürmesi beklenmektedir.

Sıtmaya bağlı 2 milyon ölümün %90'dan fazlası Afrika'da olup, büyük çoğunluğu çocuklardır. Her yıl 400 milyon sıtma olgusu görülmekte ve bu hastalık dünya çapında 2 milyar kişiyi tehdit etmektedir. Sıtmanın Afrika kıtasına yıllık maliyetinin 1.8 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir.

Afrika, Asya ve Latin Amerika'nın birçok ülkesinde kolera endemik haldedir. 1993 yılında 377 bin yeni kolera vakası ve koleraya bağlı 6800 ölüm rapor edilmiştir. Her yıl milyonlarca dang humması vakası görülmekte, yılda 500 bin kişi bu nedenle hastanelere yatmakta ve binlerce ölüm olmaktadır. Her yıl dünyada 600 bin yeni lepra vakası görülmektedir. İki-üç milyon kişinin lepra nedeniyle sakat olduğu tahmin edilmektedir.

Otuz dört ülkede 18 milyon kişi oncoserçiasis (nehir körlüğü) ile enfektedir. Drakunkuliasis (gine kurdu) 3 milyon kişi etkilemektedir. Chagas hastalığı 21 ülkede 17 milyon kişiyi etkilemekte ve yılda 45 bin ölüme neden olmaktadır.

Afrika uyku hastalığı her yıl tahminen 55 bin kişi-

yi öldürmektedir. Şistosomiasis Amerika, Afrika ve Asya'daki 74 ülkede 200 milyon kişiyi etkilemekte ve muhtemelen yılda 200 bin kişiyi öldürmektedir. Leshmaniasis yılda yaklaşık 13 milyon kişiyi enfekte etmektedir. Yılda 500 bin visseral leshmaniasis (kala azar) vakası görülmekte ve 80 bin ölüme neden olmaktadır. Elefantiasis 100 milyon dolayında kişiyi etkilemektedir. Ayrıca 214 milyon kişide askaris, 133 milyon kişide trichuris ve 96 milyon kişide kancalı kurt bulunduğu tahmin edilmektedir.

Dünyada yaklaşık olarak 236 milyon kişide trichomonas (yıllık 94 milyon yeni vaka), 162 milyon klamidyal enfeksiyon (yıllık 97 milyon yeni vaka) ve yılda 78 milyon yeni gonore vakası görülmektedir. Ayrıca yılda 21 milyon genital herpes, 19 milyon yeni sifiliz vakası görülmektedir. Hergün 6000 kişi HIV enfeksiyonuna yakalanmaktadır. 1993 yılında 10 ülkeden 2065 veba vakası ve 191 ölüm bildirilmiştir.

Dolaşım sistemi hastalıkları nedeniyle 1993 yılında 10 milyon ölüm olmuştur. Bunun 5 milyondan fazlası kalp hastalıklarına, 4 milyondan fazlası serebrovasküler hadiselerle bağlıdır. Kanserlere bağlı ölüm sayısı 6 milyon olup, tüm ölümlerin %12'sini oluşturmaktadır. Kanser ölümlerinin %58'i gelişmekte olan ülkelerdedir.

Kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOAH) 1993 yılında yaklaşık 2.9 milyon ölüme neden olmuştur. Bu sayı tüm ölümlerin %6'sını oluşturmaktadır. Dünyada 600 milyon KOAH vakası mevcuttur. Dünyada 275 milyon astımlı olduğu tahmin edilmektedir.

Diabetes mellitus hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde giderek artan bir sorundur. DSÖ uzmanlar grubu dünyada asrın sonuna kadar 100 milyon diabetli olacağını tahmin etmiştir. Bunların %85-90'ı Tip-II diabetidir. Avrupa'da yetişkin popülasyonda diabetes mellitus prevalansı %2-5 dolayındadır. Diabetes mellitusun Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) direkt ve indirekt maliyeti yılda 9.2 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir.

Dünyada 500 milyon kişinin nörotik, stresle ilgili veya psikosomatik rahatsızlığı olduğu tahmin edil-

mektedir. İkiyüz milyon kişi kronik ve manik depresyon gibi hastalıklara sahiptir. Seksenüç milyon kişide mental retardasyon, 30 milyon kişide epilepsi, 22 milyon kişide demans ve 16 milyon kişide şizofreni mevcuttur.

Sigara içme en önemli korunulabilir hastalık ve ölüm nedenidir. Dünyada 1.1 milyar kişinin sigara içtiği tahmin edilmektedir. Bu sayının 800 milyonu gelişmekte olan ülkelerdedir. Sigaraya bağlı olarak 3 milyon kişinin öldüğü ve 2020 yıllarında sigaraya bağlı yıllık ölüm sayısının 10 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Yaşlıların Sağlığı

Önümüzdeki asırda yaşlıların sayısındaki artış sağlık ve sosyal hizmetleri etkileyen en önemli etkenlerden biri olacaktır. 1990-95 döneminde dünyada yıllık nüfus artış hızı %1.7 olmuş, buna karşılık aynı dönemde yaşlıların sayısı %2.7 oranında artmıştır. 1993 yılında dünyada 65 ve üzeri yaş grubunda 355 milyon kişi vardı. Bunların 200 milyondan fazlası gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktaydı. Gelişmekte olan ülkelerde yaşlıların tüm nüfus içindeki oranı %4.6 iken, bu oran gelişmiş ülkelerde %12.6'dır. Önümüzdeki 30 yılda gelişmekte olan ülkelerdeki yaşlı nüfusun 4 katına çıkması beklenmektedir.

Gelecekte önümüze çıkacak iki önemli sorun demansı olan kişilere hizmet verme ve eklem hastalığı olanlara eklem replasmanı ihtiyacı olacaktır. DSÖ dünyada 165 milyon artritli olduğunu tahmin etmektedir.

Genel Sağlık Konuları

Son 10 yıldır dünyada demokratikleşme yönünde genel bir eğilim olmakla beraber, fakirlik halen devam etmektedir ve devam edecektir. Fakirlerin sayısı hem gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş ülkelerdeki bazı gruplarda giderek artmaktadır. 1990 yılında ileri derecede fakir olan insanların sayısının 1.1 milyara ulaştığı tahmin edilmektedir.

Toplumların değişen nüfus yapısı ve hızlı kentleşme, gelecek asırda sağlık hizmetlerinin sunu-

munu önemli ölçüde etkileyecektir. Gelişmekte olan ülkelerde plansız ve çarpık kentleşme sonucu ortaya çıkan megapollerde, kötü sanitasyon ve olumsuz konut koşulları nedeniyle, enfeksiyonların yayılımı artacaktır.

Önemli bir başka sorun gelişmekte olan ülkelere den gelişmiş ülkelere olan kaynak transferidir. Fakir ülkeler dış borç faizi ödeme gibi nedenlerle zengin ülkelere para ödemekte ve böylece fakir ülkelerden ve zengin ülkelere doğru bir kaynak transferi olmaktadır. Bu durum fakir ülkelerin daha da fakirleşmesine neden olmaktadır.

Endişe verici bir başka gelişme artan işsizliktir. Uzun süreli işsizlikler, büyük bir grubun, gelişmenin ve toplumun dışında kalmasına neden olmaktadır.

Çevresel bozulma, kirlenme, doğal kaynakların tükenmesi, ozon tabakasının incelmeye ve bunun ortaya çıkardığı iklim değişiklikleri sağlık üzerine

önemli olumsuz etkilere sahiptir.

Öte yandan toplumda evliliklerin kısa süreli olması ve ayrılmaların artması ailelerin parçalanmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda yalnız kalan çocuklara ve ebeveynlere bakmak sosyal kurumlar ve bireyler için sorun olmaktadır.

Bilinmesi gereken bir başka nokta artan dünya nüfusunun sosyal, politik, çevresel ve sağlık alt yapısı açısından imkanları sınırlandırmasıdır. Önümüzdeki dönemde sağlık hizmetlerini iyileştirebilmek için, hizmetler entegre edilmeli, uygulanan yöntemler maliyet-etkinlik açısından uygun hale getirilmeli ve sağlık hizmetleri ihtiyacı olanlara mümkün olduğunca yakın yerde sunulmalıdır.

KAYNAK

1. *World Health Organization: The World Health Report 1995- Bridging the gaps. Geneva 1995*